

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: tatjanabelan@ukr.net

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мета роботи. Теоретично дослідити та узагальнити сучасні підходи до проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у психолого-педагогічній літературі.

Методологія. Для вирішення поставленої мети були використані такі методи дослідження: теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічних, філософських джерел, офіційних і нормативних документів; порівняння і узагальнення поглядів учених на проблему) й емпіричні (спостереження за навчально-виховним процесом студентів).

Наукова новизна. У статті теоретично досліджено проблему формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців шляхом аналізу психолого-педагогічних джерел. Розкрито суть поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців». Наголошено на тому, що формування професійно-ціннісних орієнтацій – це цілеспрямований, багатограний тривалий процес, на результат якого впливають певні умови. Серед умов виділені такі: якість викладання у закладі вищої освіти; організація самостійної діяльності студентів; особисті професійно-ціннісні орієнтації викладачів; методична допомога студентам під час практики тощо. Зазначено, що формування професійно-ціннісних орієнтацій відбувається під час навчання в закладах вищої освіти і характеризується перетворенням структурних складових професіоналізму як соціально-значущих професійних цінностей в особистісні та подальшою їхньою реалізацією у професійній діяльності.

Професійно-ціннісні орієнтації є одним з провідних, основних утворень майбутнього фахівця, що визначають активну соціальну позицію і готовність до професійної діяльності.

Висновки. Специфічною рисою ціннісного світу майбутнього фахівця є його професійно-ціннісні орієнтації, що характеризуються професійною спрямованістю. Для професійного становлення і подальшого професійного зростання проблема формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців повинна бути актуальною протягом всього навчання в закладі вищої освіти.

Ключові слова: цінності, професійно-ціннісні орієнтації, майбутній фахівець, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців є важливою психолого-педагогічною проблемою і розглядається у психолого-педагогічній літературі як важливий компонент професійної підготовки студентської молоді. Професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців є предметом дослідження низки наук про людину і суспільство: філософії, соціології, психології та педагогіки. Наявність професійно-ціннісних орієнтацій характеризує зрілість спеціаліста в професійній діяльності та в професійному розвитку. Дослідження професійно-ціннісних орієнтацій відіграє непересічну роль у визначенні змісту психолого-педагогічного супроводу молодого фахівця у процесі професійного становлення, що знаходить підтвердження у незгасаючому інтересі науковців і практиків до цієї проблеми. Проаналізуємо стан дослідження проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у сучасній психолого-педагогічній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення і формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців присвятили наукові роботи багато вчених. Н. Ашихміна, Н. Максимчук, В. Паскар, О. Пришляк, Ю. Ростовська, Е. Панасенко, К. Романенко, М. Федоренко досліджували формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів. В. Дем'янюк досліджував формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів досліджували у своїх наукових роботах С. Мукомел, Л. Мохнар, М. Фомич. Формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів технічного університету досліджує науковиця О. Камінська. Наукові роботи цих учених об'єднує прагнення вивчити процес формування професійно-ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Мета статті. Теоретично дослідити та узагальнити сучасні підходи до проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у психолого-педагогічній літературі, уточнити зміст поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців».

Виклад основного матеріалу. Проблема формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у дослідженнях науковців є актуальною, тому що важливою умовою успішного професійного становлення є формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Процес формування професійно-ціннісних орієнтацій обумовлений їх специфічними особливостями як інтегративного компонента особистості, що поєднує індивідуально-особистісні цінності з цінностями соціально-професійного середовища. Для професійного становлення і подальшого професійного зростання майбутнього фахівця необхідна певна система професійно-ціннісних орієнтацій. Важливим завданням сучасної вищої освіти є формування системи професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, так через зростання вимог до особистості як до майбутнього спеціаліста, здатного знайти своє місце у житті, самовизначитися та реалізувати себе у професійній педагогічній діяльності.

Під професійно-ціннісними орієнтаціями майбутнього фахівця ми розуміємо систему особистісних цінностей, які характеризують його ставлення до майбутньої професійної діяльності, що дозволяє майбутньому фахівцю реалізувати себе в професійній діяльності і досягти високого рівня професіоналізму. На нашу думку, професійно-ціннісні орієнтації є одним з провідних утворень особистості, що визначають її цілісність, активну соціальну позицію і готовність до майбутньої професії.

Формування цінностей майбутнього фахівця є важливим напрямом вдосконалення психолого-педагогічного процесу професійного навчання, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, відданість обов'язку, сміливість, рішучість, відповідальність, порядність і чесність у стосунках між людьми, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності у будь-яких ситуаціях. Формування професійних цінностей – це створення умов для саморозвитку, самовдосконалення, залучення майбутніх фахівців до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності. Завдяки цьому процесу, сформовані цінності інтеріоризуються в особистісні якості студентів і мають знаходити прояв у вчинках, поведінці та у майбутній професійній діяльності. Значний потенціал формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів криється в організації навчального процесу закладу вищої освіти, в удосконаленні його змістової і технологічної складових. Формування та розвиток цінностей майбутнього професіонала – це важливий напрям вдосконалення психолого-педагогічного процесу, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, урівноваженість, професійне товариство, відповідальність, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності [7].

Успішність професійної діяльності, як наголошують О. Бартків і Є. Дурманенко, залежить від задоволення особистістю своєю професією і тому, на думку науковців, в системі підготовки закладу вищої освіти вагомими мають бути не лише базові професійні знання, а й чіткі орієнтири життєдіяльності, бо саме в студентські роки продовжується розвиток ціннісних орієнтацій особистості, накопичення знань, досвіду професійної діяльності, усвідомлення своїх здібностей, можливостей, відбувається ціннісне самовизначення та самовдосконалення. Професійно-ціннісні орієнтації науковці розглядають як стійку систему особистісних і професійних цінностей, які виступають орієнтирами професійної активності і мотиватором професійного самовдосконалення [1].

Процес формування ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів О. Жулінська представляє у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів: на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалася людина в процесі обрання майбутньої професії і закладу вищої освіти; на другому етапі засвоєння цінностей здійснюється не тільки шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпірично-представлених, а й комунікативних через засоби масової інформації, лекційно-практичні заняття, самоосвіту; на третьому етапі відбувається формування ціннісних орієнтацій, виражених в особистих внутрішніх відносинах до об'єктивних умов своєї життєдіяльності. Формування ціннісних орієнтацій означає не що інше, як набуття професійних знань, які забезпечать можливість молодому спеціалісту свідомо і сумлінно виконувати професійні обов'язки [3].

Джерелом формування ціннісних орієнтацій, на думку Н. Максимчук виступає смисложиттєва активність особистості, що визначає рівень її домагань та орієнтацію в процесі діяльності на досягнення конкретних цілей. Сформованість професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, на думку вченої, тісно пов'язана з загальним рівнем його самоактуалізації: чим вищий рівень самоактуалізації, тим більше студенти приймають професійні та високі моральні і духовні цінності [4].

Е. Панасенко, К. Романенко стверджують, що процес формування фахових цінностей спирається на взаємообумовлені зміни в емоційно-вольовій та інтелектуальній сферах особистості, які стимулюють розвиток самосвідомості, здійснюють регулятивну функцію процесу формування професійних цінностей. Цей процес науковці розбивають на три етапи. На початковому етапі – це пізнавальний інтерес до обраної майбутньої професії. На другому етапі формуються професійно-педагогічні цінності під час навчання у закладі вищої освіти і на третьому етапі відбувається формування фахових цінностей під час педагогічної практики, що сприяє розвитку інтегральних професійно-ціннісних новоутворень, які включають стійке прагнення до роботи у цій галузі, наявність спеціальних фахових компетентностей, а також комплекс індивідуально-психологічних якостей, які забезпечують ефективність майбутнього фахівця [5].

Формування ціннісних орієнтацій – процес досить складний, багатогранний і передбачає наявність особливих психологічних механізмів. При цьому на перший план виходить оцінна діяльність, спрямована не лише на засвоєння та усвідомлення об'єктивно-змістовної сторони об'єкта чи предмета, а й на оцінювання їх властивостей, задоволення потреб та інтересів особистості в реалізації цілей її діяльності [8].

В. Дем'янюк вважає, що формування ціннісних орієнтацій – це цілеспрямований, багатогранний тривалий процес, на результат якого впливають певні умови, а саме: здійснення освітнього процесу з

урахуванням емоційної спрямованості особистості студентів, що припускає досягнення емоційного відгуку на поданий ціннісно-орієнтований матеріал; забезпечення ціннісного наповнення змісту освіти (професійної підготовки) за умови відображення в цьому наповненні тих цінностей, що постають бажаними елементами ціннісно-сислової сфери студента; уміння викладачів, які здійснюють освітній процес, ретранслювати ціннісний матеріал, що перетворюватиме його на предмет усвідомлення та переживання студентів. Таке явище має складну, багаторівневу структуру та системну організацію, а також постає сукупністю взаємозумовлених компонентів: ціннісно-мотиваційного (позитивне ставлення до професії; вироблення мотивації до сприйняття та засвоєння аксіологічних знань і їхнього перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації), знань-цільового (система професійних знань, професійно-економічне мислення; наявність у студентів знань про цінності, ціннісних уявлень і поглядів, що допомагають оцінювати життєві та професійні явища й ситуації), емоційного (своєрідне переживання знань і ціннісних понять), діяльнісного [2].

В. Паскар виділила умови, які реалізують керування професійними ціннісними орієнтаціями майбутнього фахівця: щира зацікавленість у соціально-професійному житті студента; розуміння ним змісту й сенсу життя; існування в студентів сформованої установки на саморозвиток, самовдосконалення; необхідність обліку впливу різних соціально-психологічних і педагогічних факторів на розвиток особистості майбутнього спеціаліста [6, с 92].

Педагогічні умови є діючими елементами, які лежать в основі формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців. Такими умовами можуть бути:

- введення в навчальний план таких навчальних дисциплін і курсів за вибором, які максимально будуть сприяти формуванню професійно-ціннісних орієнтацій;
- наповнення навчальних програм компонентами змістовної структури, а саме: знаннями, вміннями і навичкам, досвідом творчої діяльності і досвідом емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професії;
- вміння викладача закладу вищої освіти транслювати особисті професійно-ціннісні орієнтації в життєдіяльність студентів, які безпосередньо визначаються цілою низкою його індивідуальних і особистісних якостей;
- організація самостійної діяльності студентів;
- надання методичної допомоги майбутнім фахівцям у процесі проходження виробничих практик;
- організація на вищому рівні навчання студентів у процесі дистанційного навчання.

На нашу думку, ці педагогічні умови мають сприяти формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Висновки. Зроблений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що серед педагогів і психологів не існує єдиного підходу до розгляду проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, тому що в основу своїх досліджень науковці вкладають найрізноманітніші ідеї. Але у всіх проаналізованих нами роботах автори підтримуються єдиної думки, що формування професійно-ціннісних орієнтацій відбувається під час навчання в закладах вищої освіти і сутність професійно-ціннісних орієнтацій характеризується трансформацією структурних складових професіоналізму як соціально-значущих професійних цінностей в особистісні та подальшою їх реалізацією у професійній діяльності.

References

1. Бартків О., Дурманенко Є. Теоретичні основи трансформації цінностей майбутніх фахівців у ціннісні орієнтації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 2. Луцьк, 2016. С. 4-11.
Bartkiv, O., Durmanenko, Ye. (2016). Teoretychni osnovy transformatsii tsinnostei maibutnikh fakhivtsiv u tsinnisni orientatsii [Theoretical foundations for the transformation of values of future specialists into value orientations]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*. 2, 4-11, Lutsk.
2. Дем'янюк В. Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2019. 23 с.
Demianiuk, V. (2019). Formuvannia u maibutnikh spetsialistiv z bukhalterskoho obliku tsinnisnykh profesiinykh oriientatsii u fakhovii pidhotovtsi [Formation for the future of specialists in accounting value professional orientations in professional preparation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Rivne, Ukraine.
3. Жулінська О. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в психолого-педагогічних умовах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. № 32-33. Харків, 2011. С. 293-298.
Zhulinska, O. V. (2011). Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii suchasnoi studentskoi molodi v psykholoho-pedahohichnykh umovakh [Formation of value orientations of modern student youth in psychological and pedagogical conditions]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*. 32-33, 293-298. Kharkiv, Ukraine.
4. Максимчук Н. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: автореф. дис. канд. психол. наук 19.00.07. Київ, 2000. 21 с.
Maksymchuk, N. (2000). Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia tsinnisnykh oriientatsii maibutnoho vchytelia u protsesi profesiinoi pidhotovky [Psychological peculiarities of formation of future teachers' value orientations in the process of vocational training]. *Abstract of the dissertation. cand. psych. Sciences*. Kyiv, Ukraine.

5. Панасенко Е., Романенко К. Формування системи фахових цінностей у майбутніх учителів початкових класів: аналіз теоретико-методологічних засад. *Молодий вчений*. № 9.2 (49.2), 2017. С. 34-38.
Panasenko, E., Romanenko, K. (2017). Formuvannia systemy fakhovykh tsinnostei u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: analiz teoretyko-metodolohichnykh zasad [Formation of a system of professional values in future primary school teachers: analysis of theoretical and methodological principles]. *Molodyi vchenyi – Young scientis*, 9.2 (49.2), 34-38.
6. Паскар В. Особливості формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки. *Молодь і ринок*. № 6 (65), 2010. С. 89-94
Paskar, V. (2010). Osoblyvosti formuvannia tsinnisnykh oriantatsii maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Features of formation of value orientations of future primary school teachers in the process of professional training]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 6 (65), 89-94.
7. Пришляк О. Ю. Становлення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів у процесі вивчення іноземних мов. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. № 17. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 292-293.
Pryshliak, O. Yu. (2011). Stanovlennia tsinnisnykh oriantatsii maibutnikh vchyteliv u protsesi vyvchennia inozemnykh mov [Formation of value orientations of future teachers in the process of learning foreign languages]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka – Collection of scientific works of Ivan Ogiienko Kamianets-Podilskiy National University*. 17, 292-293. Kamianets-Podilskiy, Ukraine.
8. Ростовська Ю. О. Вплив ціннісних орієнтацій на формування професійних переконань майбутніх учителів хореографії. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя*. № 1. Ніжин, 2017. С. 115-120.
Rostovska, Yu. O. (2017). Vplyv tsinnisnykh oriantatsii na formuvannia profesiinykh perekonan maibutnikh uchyteliv khoreohrafii [The influence of value orientations on the formation of professional beliefs of future teachers of choreography]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia – Scientific notes of NDU them. M. Gogol*. 1, 115-120. Nizhin, Ukraine.

Belan T.

ORCID 0000-0002-4329-3080

*Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate professor of Department of Pedagogy, Psychology
and Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tatjanabelan@ukr.net*

THE PROBLEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL-ORIENTAL ORIENTATIONS IN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL LITERATURE

The goal of the work. *It is theoretically possible to research and summarize modern approaches to the problem of formation of professional-value orientations of future specialists in psychological and pedagogical literature.*

Methodology. *To solve this goal, the following research methods were used: theoretical (studying and analysis of psychological and pedagogical, philosophical sources, official and normative documents; comparison and generalization of scientists' views of the problem) and empirical (observation of the educational process of students).*

Scientific novelty. *The article theoretically investigates the problem of formation of professional and value orientations of future specialists through the analysis of psychological and pedagogical sources. The essence of the concept of «professional-value orientations of future specialists» is revealed. It is emphasized that the formation of vocational-value orientations is a purposeful, multi-faceted, long-term process, which is influenced by certain conditions. Among the conditions are the following: quality of teaching in higher education; organization of independent activity of students; personal professional-value orientations of teachers; methodological assistance to students during practice and so on. It is stated that the formation of vocational-value orientations occurs during higher education institutions and is characterized by the transformation of the structural components of professionalism as socially significant professional values into personal ones and their further realization in professional activity.*

Vocational value orientations are one of the leading, basic formations for the future specialist, defining active social position and readiness for professional activity.

Conclusions. *A specific feature of the future specialist's value world is his professional-value orientations, characterized by his professional orientation. For professional development and further professional growth the problem of formation of professional-value orientations of future specialists should be relevant throughout the study in higher education.*

Keywords: *values, professional-value orientations, future specialist, institution of higher education.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. М. Торубара